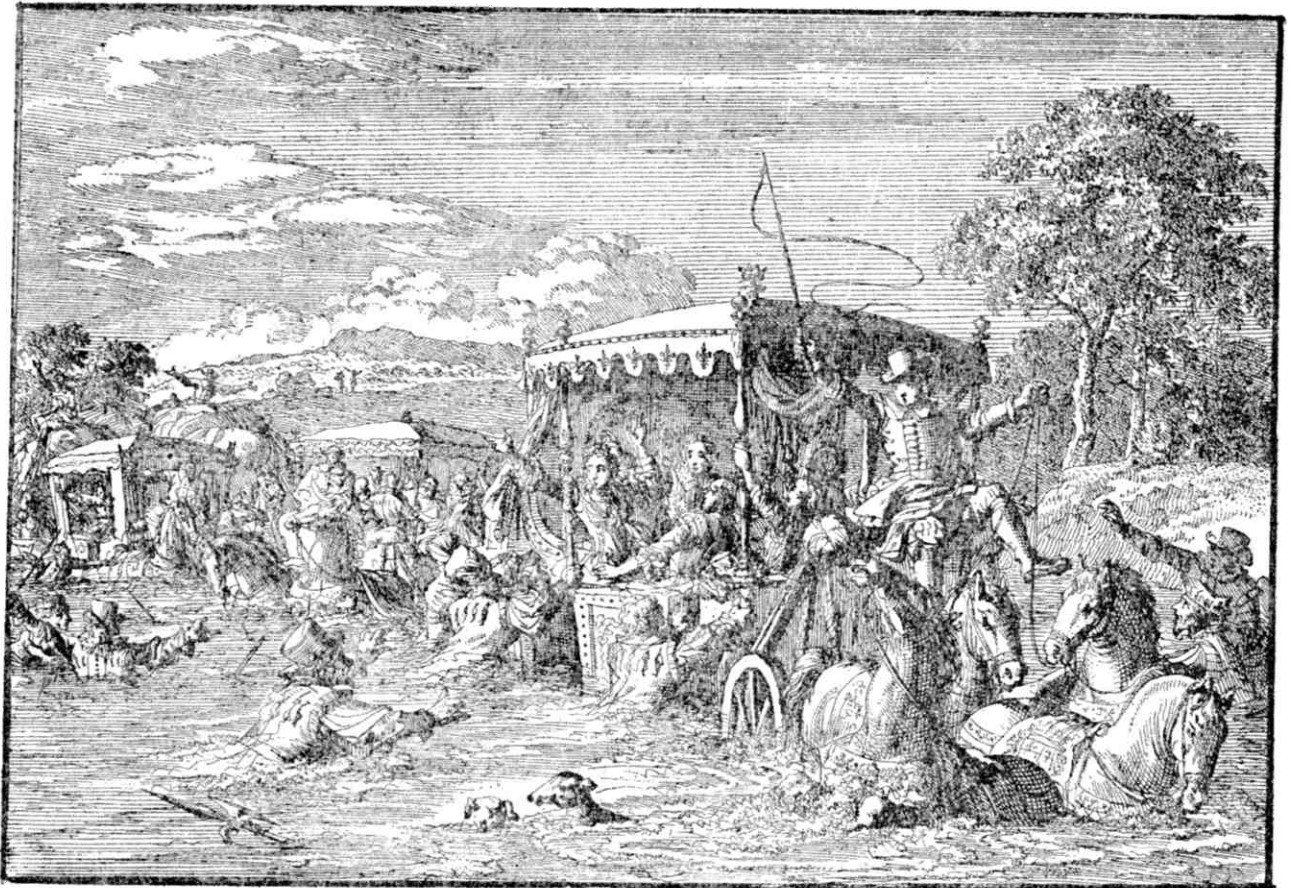

Reizen voor het Hof van Voorne in de late middeleeuwen (1370-1550)

DOOR

A. A. ARKENBOUT

Afb. 1 Reiswagens, overvallen door de opkomende vloed. Gravure; 17e eeuw (vgl. pag. 185).

Brielle functioneert in de late middeleeuwen als het bestuurs- en handelscentrum van Voorne. Het hof van de Heren van Voorne is er gevestigd en visserij en handel – o.a. met Engeland – vormen een bron van inkomsten. Het blijkt een welvarende drukke stad waartoe het Hof vooral na 1436, wanneer Heer Frank van Borselen er zijn zetel vestigt, beduidend bijdraagt. Voorne vormt in die tijd nog een eilanden-gebied, zodat men vanuit Brielle gebruik moest maken van verschillende veren voor de verbindingen met Holland en en Zeeland. De opbrengsten van de veren vallen onder de inkomsten der Heren van Voorne. De bedragen zijn opgenomen in de Domeinrekeningen. Ze worden openbaar verpacht.

Vanuit Brielle voeren de volgende veren:

- Brielle - Maasland
- Brielle - Staelduinen
- Brielle - Rotterdam
- Brielle - Nieuwenhoorn¹

Vanuit Voorne bestond er een veer van Rockagne (later de Quak) naar Ouddorp, van Oudenhoorn naar Dirksland alsmede van Oudenhoorn naar het Nieuwland van Sommelsdijk. De bedragen van de verpachting geven duidelijk de belangrijkheid van het betreffende veer aan. In 1467 brengt het veer naar Maasland 155 £ op, naar Staelduinen 54 £ en naar Sommelsdijk 20 £. Daarentegen schijnt het veer naar Nieuwenhoorn, dat over het smalle

stroompje van de Goote vaart, veel minder belangrijk. Bij de openbare verpachting in 1455 brengt het voor drie jaar 3 £ op. Bij de nieuwe verpachting in 1457 is de pachter waarschijnlijk dronken geweest want hij neemt het aan voor 11 £. Hierdoor ontstaat de volgende post in de rekening:

*'Ende is te weten dat Lauwe Gijsen die 't voorscreven veer gebuert hadde, bij nacht ende ontijde geruemt en wech gevaren is ende nyet achtergelaten en heeft, mijns heren gebreck an te verhalen. Soe heeft de rentmeester 't selve veer weder verhuert dese toecomende jaeren Jan Heymenz. om 5 £.'*²

Dat de wegen in de late middeleeuwen bijzonder slecht en onbegaanbaar zouden zijn geweest en een gebied als Voorne hierdoor geïsoleerd zou liggen blijkt bij onderzoek van de Domeinrekeningen beslist niet het geval te zijn. Natuurlijk reizen de gewone mensen, de bedelaars, de muzikanten enz. meestal te voet. De boden gebruiken echter paarden en de ambtenaren van het hof maken zelfs gebruik van wagens.

Meestal waren dit huurwagens die bij elk veer in Holland, Zeeland, Utrecht en Brabant aanwezig blijken te zijn. Voor het vervoer van handelswaren of bouwmaterialen gebruikt men zowel wagens als schepen. De dijken vormen de belangrijkste wegen die, in aanmerking genomen de jaargetijden waarin men onderweg is, meestal goed te berijden zijn.

Al in 1375, wanneer graaf Aelbrecht met zijn vrouw te Brielle verblijft, blijkt duidelijk dat de verbinding met 's-Gravenhage geen moeilijkheden oplevert:

*'gegeven ene knecht die liep in den Haghe op sinte Matheus dach apotele om breusele koeken tot miere vrouwen behoef, die daer vergheten waren, ende des avonds weder te Brielle quam 10 schellingen.'*³

Soms deden zich omstandigheden voor waardoor de veren het aanbod niet konden verwerken. Wanneer Jan van Beieren in 1423 uit Vlaanderen komt en vanuit Zeeland via Voorne en Brielle naar 's-Gravenhage reist worden de kosten in de domeinrekeningen verantwoord. Bij uitzondering is er een los velletje in achter gebleven met de volgende mededeling:

*'Rentmeester wilt betalen de scipluyden die minen genadigen heer en de sijn gesinde gevoert hebben uten Briel an Staeldunen als gewoonlicke is.'*⁴

Een tweede los vel bevat de specificatie van de klerk betreffende de scheepskosten. Jan van Beieren heeft een groot gevolg bij zich. Ze varen over in twee groepen: een naar Staelduinen en de tweede naar Maasland. Jan Cupz. de veerman op Staelduinen *'doet reizen met zijn veerschuit'* voor 20 schellingen. Dit is klaarblijkelijk het gebruikelijke tarief. In dit geval is de capaciteit van het veer echter niet voldoende en men schakelt een groot aantal

schepen in: namelijk 3 cabeljauwschepen, 1 scholschuit, 1 zegenschuit en 3 hueden.

Naar de kosten gerekend is de kabeljauwschuit met vier bemanningsleden het grootst en kost 20 schellingen. het scholschip, de huede en het veerschip kosten ieder 10 schellingen.

In 1437 reizen op allerheiligen (1 november) twee dienaars van heer Frank van Borselen – namelijk Heinric van Driel en Jan de Zadeleer – vanuit Sint Maartensdijk *'haestelijk'* naar 's-Gravenhage met belangrijke brieven. Ze blijven zeven dagen uit:

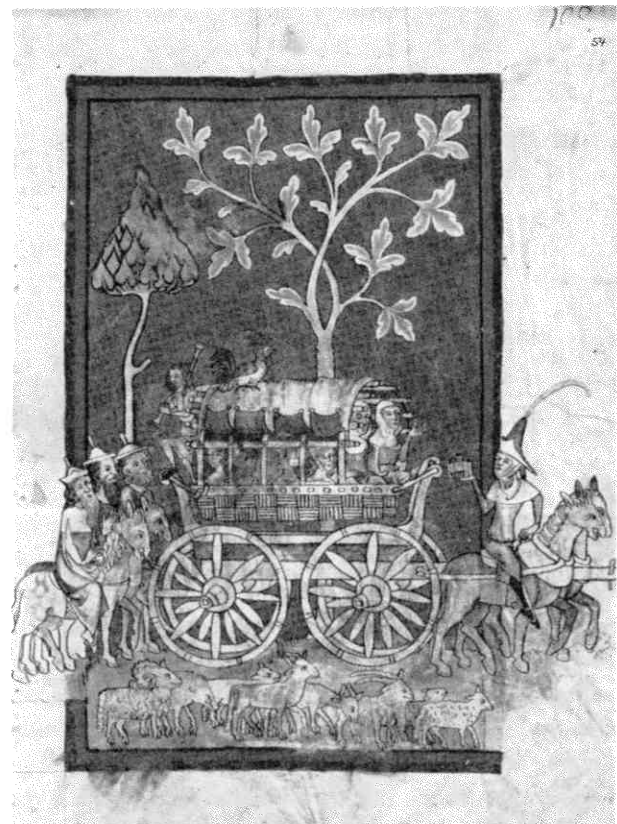
*'verteert mit sciphuer ende wagenhuer ende ander, mits dat sij scepen alleen hueren moesten en haestelijk reisden te samen 34 schellingen groot.'*⁵

Hieruit kan men afleiden dat een veerschuit en een reiswagen pas voer dan wel reed wanneer er genoeg passagiers waren.

Op 4 december van dat jaar reist Colijn de clerc van heer Frank naar 's-Gravenhage.

*'verteerde gins en weder mit wagenhuer sciphuer ende anders, mits dat hij de cost ende wagenhuer betaalde voir de bode van de hertog van Bourgondie die van den Haag naar Briele quam 3 schellingen 4 groten.'*⁶

Op 21 juni 1439 deelt een bode die van 's-Gravenhage naar Hoogstraten reisde mee dat hij een wagen van Sint Geertruidenberg naar Hoogstraten moest huren. De die-

Afb. 2 Luxeuse reiswagen; de bak van vlechtwerk hangt in een (verend) gestel. De grote wielen verzachten de schokken door de kuilen en andere obstakels in het wegdek. 2de helft 14de eeuw. Wereldkroniek. Zürich, Centrale Bibliotheek.

Afb. 3 Ongeluk met de reiswagen. De huifkar kantelt en de as breekt. Houtsneede, 15de eeuw.

naar die op 6 december 1457 van 's-Gravenhage naar Haarlem reist brengt de rentmeester 'sciphuere en wagenhuer' in rekening.⁷

Belangrijk waren de veren naar West Voorne (Goedereede). Spoedopdrachten geven posten in de rekening als: 18 maart 1437, een bode vanuit Brielle naar Goedereede 'omdat hij een scip zelve hueren moest'⁸ en 22 maart 1453 op dezelfde route, 'also hij een scip bij nacht hueren moest'.⁹

Men reist in elk jaargetijde en bij alle weersomstandigheden. Zeker wanneer het er om gaat de dokter uit Leiden, Delft, Rotterdam of Sint Maartensdijk te halen wanneer de heer van Voorne ziek is.¹⁰

De enige vertragingen werden veroorzaakt door storm of ijsgang. De rekeningen over 1464-1465 vermelden dat op 24 januari 1465 de boden uit Sint Maartensdijk over het ijs reizen en dat op 20 februari de dienaar op weg van Brielle naar Dordt 'verteert en vervoer, also hij over ijs reizen moest 3 schellingen'.¹¹

In 1470-1471 is er sprake van dat de bode van de rentmeester van Voorne, die geld in Goedereede moest halen, 'ende 3 daghen daer om uit was vermits de storm'.¹² Ijs vormde ook in die tijd een belemmering. 3 januari 1466 schrijft men in de rekening, 'want het scip hem niet voirder brengen en mochte dat hij gebuert hadde overmits den ijsgang aan 't IJsselmonde'.¹³

De domeinrekening over het jaar 1464 bevat een verslag

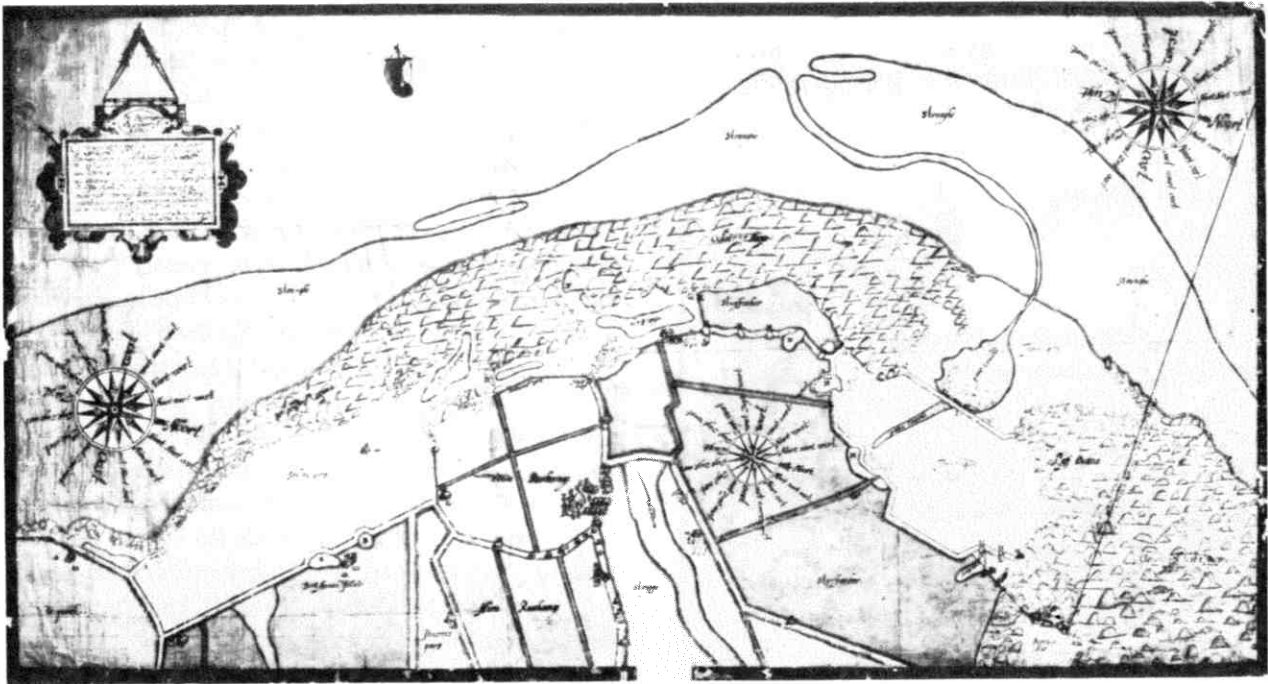
van een reis die de rentmeester van Voorne op bevel van heer Frank van Borselen maakt van de Briel naar de heer van Grymbergen te Brussel. Het is een gespecificeerde opgave waarin duidelijk de route, de tijd en de kosten zijn beschreven. Hij reist in gezelschap van twee ambtenaren. De post vangt aan met de mededeling dat het de kosten zijn van 'wagenhueren en sciphueren also hij overnacht ende dach seer haestelijk reisen moeste'.

Hij steekt 's morgens met het veer van Brielle naar Maasland over, veergeld 8 groten. In Maasland huurt hij een wagen naar het Kralingse veer voor 12 groten. Hij verlaat de wagen waarna vervolgens het veer IJsselmonde hem 2 groten kost. In IJsselmonde huurt hij een wagen naar Dordrecht voor 3 groten. Voor de oversteek bij Dordrecht wordt 1 groot betaald. Het is inmiddels avond geworden en hij huurt nu een huere die hem in de nacht naar Nieuwenbos voert voor 16 groten (Nieuwenbos lag aan het riviertje de Mark in Brabant). Hier huurt hij 's morgens een wagen naar Oudenbos voor 3 groten. Hij stapt dan over op een andere wagen die hem naar Brussel brengt.

Na het afhandelen van de zaken, twee dagen later, rijdt hij met dezelfde wagen terug naar Nieuwenbos en betaalt de voerman 9 schellingen met de aantekening dat hij op deze tocht ook de voerman vrij moest houden. In

Afb. 4 Vorstelijk reisgezelschap in de huifkar. Wagen zonder vering; eerste helft 15de eeuw. Naar een voorstelling in het Hospitaal van de Hl. Geest, Lubeck.

Afb. 5 Kaart van de kreek op de punt bij Rockanje, 1608. Hier vond het op pag. 185 beschreven ongeluk plaats.

Onderschrift kaart:

Caerte gemaect ten versoucke van mijn Ed. Heere Fente Rijxs Reecken Mr. des graeflijckheyt van Hollant ende mijn heer Hugo Grootsius Advocaet fiscael van de duynen ende gorsingen ende aenspaelende polders met haer inbroeken oock de Strange tot aent twater van der zee, ende dat van den quacksen houck tot aent bercken Rijs gelijk men hier op de caerte zien mag, dit alles gestelt op sijne mate met de voorensse Roedel hebbe oock hierop gemaect een aenwijzinge met de Caerte ackordeerend. Actum onder mijn hant deze 18e october 1608.

Jacob Cornsz Kouter geswooren lantmeter van de landen van Voorne Rijksarchief 's-Gravenhage, nr. 2030; afm. 95 x 50 cm.

Nieuwenbos huurt hij voor twee personen (een van de ambtenaren is dus in Brussel achtergebleven) een huede voor 15 groten. De reis van Dordrecht naar Rotterdam kost 6 groten. Een wagen brengt hem van Rotterdam naar Maasland voor 10 groten waarna ten slotte het veer naar Brielle hem 8 groten kost. Totale duur van de reis bedraagt zes dagen waarvan vier reisdagen. De voerman is vier dagen op zijn kosten geweest. De hele reis kost in totaal, inclusief 19 schellingen 6 groten voor de maaltijden, een bedrag van 35 schellingen 6 groten.¹⁴

Een buitenstaander is het verboden om met zijn schip veerdiensten te verlenen. Dat is een inbreuk op de rechten van de heer van Voorne.

In 1454 heeft Jacob Jansz., poorter van Brielle de euvelen moed die voorschriften te ontduiken. Er zijn getuigen; baljuw en gerecht van Brielle veroordelen hem. *'Dat Jacob voorschreven Gode eeren ende minen genadighen heer ende der stede te beteringhe maken sal een roede muers daer men se hem wijzen sal of der stede daer voer leveren 12000 steens tusschen dit ende sinte Jans misse naestcomende ende waert dat hij niet en betaelde totter daghe vorscreven, soe sal hij gebannen wesen uter stede van den Briele ter tijt toe hij betaelt sal hebben 't ghene dat voerscreven staet'*.¹⁵

Een belangrijke handeling van de rentmeester bestaat uit het verpachten van de tienden, een gebeurtenis die aan-

leiding is tot feesten voor de burgers. De verpachtingen vinden plaats in Voorne en Westvoorne, om te beginnen in Brielle. In 1507 staat in de rekening dat op die dag de schoolkinderen vrij zijn en een tractatie krijgen. Tevens worden kopers en borgen vrijgehouden omdat zij *'naer oude gewoenten de cost aldaer plagen te hebben in getale van 211 personen tot 3 groten vlaems elcke maeltijd facit 15 £ 6 denier van 40 groten 't pond'*.

Geschonken worden 66 stopen rode wijn à 8 groten en 20 stopen rijnwijn a 10 groten per stoop. Zo te zien dus een feest van Bourgondische allure.¹⁶

Na Brielle reist de rentmeester naar Goedereede. Het aantal feestvierende pachters is daar een stuk minder namelijk 65, maar hij schrijft tevens in de rekening *'gegheven den sciphueren ende wagenhuere ghins en weder overmits storm ende ijsgang 't samen 2 £ 18 schellingen'*.

In het begin van de 15e eeuw vertrok men dan vanaf de monding van de Strijpe, een water dat nabij Rockanje in zee stroomde. Maar in 1508 schrijft men in de rekening: *'Van 't recht dan men pleech te nemen aen Strijpen van den veer aldaer van den luyden met cleyne bootkens uuyten grooten scepen aen 't lant te settene ende van den lande te sceppe te dragene einde te voeren, maer want 't veer ende toegelopen waer bij aldaer geen scepen en comen mits dat zij buyten nyet rijden en mogen overmits dattet een quade rede is. Zoe en heeft daer nyement gadinge inne daer om hier niet'*.¹⁷

Men verplaatst daarom het veer naar de Quak, een punt tussen Rockanje en Nieuw Helvoet.

De rentmeester die vijfendertig jaar later naar Ouddorp reist heeft andere ervaringen. Tot slot zijn reisverslag zoals dit in de rekening van het jaar 1553 te lezen is. Op die dag huurt hij een wagen die hem van Brielle naar de Quak moet brengen.

'Comende Buyten der stede van den Briele op den dijc, van meninge te reysen naar Oostvoorne en zoe voerts de zeestrangle langs tot de Quac toe, soe is de wagen ten halve wege van de dijc overmet datter zeer quat rijden was gebroken'.

Geen nood, men vordert een landwagen van een boer, maar wel met de belofte dat elke schade aan de wagen vergoed zal worden. Zo nodig door het leveren van een nieuwe wagen. Bij Oostvoorne gaan ze het strand op. Alles gaat goed tot het punt bij Rockanje waar vanuit de duinen een kreek (een oude Strijpe mond) in zee stroomt. Daar het vloed is, wordt er steeds meer water in de kreekmond gestuwd. (Afb. 1).

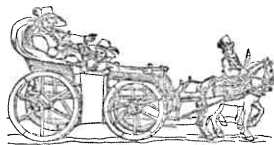
De voerman probeert toch over te steken maar blijft halfweg steken *'soe dat de paerden geen macht en hadden*

den wagen daer uyt te trekken. Waerop de voirnoemde Nijman ende desen rentmeester terstont van de wagen zijn gesprongen, alle begage met zich mee nemende roepende dat de voerman de paerden los zal maken en redden en de wagen prijs geven aan het op komende water'.

Kosten van een nieuwe wagen 6 £. Voor de gezellige reis naar de Quak 25 schellingen. Het bootje om in de veerschuit te komen 15 schellingen. Op Goeree de maaltijden, 28 stoop wijn, fooien aan de dienstboden en een tractatie aan de schoolkinderen welke die dag vrij hebben. Alles bij elkaar komt de verpachting dat jaar op 30 £ 2 schellingen. Het was een reis die de rentmeester nog lang zal heugen.¹⁸

Conclusie uit het voorgaande is dat de wegen over het algemeen goed te gebruiken waren, zelfs in de herfst en in de winter. Over het hele land lag een netwerk van verbindingen met wagens (soms ook huurpaarden) die aansloten op de veren over de rivieren. Men kon zich redelijk verplaatsen, zelfs bij nacht.¹⁹

Rotterdam, herfst 1990

Noten

¹ Rekening van de rentmeester der Domeinen Algemeen Rijks-Archief (A.R.A.), 's-Gravenhage no. 5606 (12 april 1467-12 april 1468).

² no. 5596 (12 april 1457-12 april 1458)

³ no. 1359 (16 maart 1375-15 maart 1377)

⁴ no. 1383 (24 juni 1423-24 juni 1424)

⁵ no. 5567 (9 oktober 1437-8 oktober 1438)

⁶ no. 5576 (9 oktober 1437-8 oktober 1438)

⁷ no. 5577 (8 oktober 1439-9 oktober 1440)

⁸ no. 5576 (9 oktober 1437-8 oktober 1438)

⁹ no. 5578 (15 februari 1453-25 februari 1454)

¹⁰ A. A. Arkenbout – Dokters an Apothekers aan het hof van heer

Frank van Borselen. Castelloica, verkenningen 127-133

¹¹ Rekening van de rentmeester der Domeinen A.R.A. Den Haag no. 5588 (25 februari 1464-25 februari 1465)

¹² no. 1375 (30 november 1379-30 november 1398)

¹³ no. 5590 (25 februari 1466-25 februari 1467)

¹⁴ no. 5587 (25 februari 1463-25 februari 1464)

¹⁵ Rechtl. Brielle no. 9 A.R.A. 's-Gravenhage

¹⁶ Rekening van de rentmeester der Domeinen A.R.A. 's-Gravenhage no. 1417-1508

¹⁷ no. 1417-1508

¹⁸ no. 1456-1553

¹⁹ A. A. Arkenbout – De jeugdijaren van een bastaard; Castelloica, verkenningen blz. 153-157